

آسیب‌شناسی عزاداری عاشورا در کلام حضرت امام خمینی، شهید مطهری و مقام معظم رهبری با تکنیک کیفی تحلیل مضمون

علی میر^۱

سیامک بهاروند^۲

تاریخ پذیرش: ۹۸/۱۱/۱۹

تاریخ دریافت: ۹۸/۸/۲۴

چکیده

این پژوهش با مراجعه به آثار، نوشته‌ها و فرمایشات حضرت امام خمینی علیه السلام، شهید مرتضی مطهری علیه السلام و همچنین سخنرانی‌های مقام معظم رهبری در جهت آسیب‌شناسی عزاداری عاشورا انجام شده است. با مشارکت ده تن از علمای حوزه و دانشگاه و با روش گروه کانونی، تعداد ۳۵ کد یا مضمون پایه استخراج و با روش مصاحبه عمیق در قالب هشت مقوله (ضعف آگاهی، عدم درک دقیق، بروز خرافات، دروغ‌پردازی و گزافه‌گویی، برخورد تک‌بعدی و ضعیف، برخورد احساسی، نقش ضعیف مردم و علما، نقش مداحان) دسته‌بندی شدند. مقولات نیز در دو بُعد اصلی شناختی - معرفتی و اجرایی - عملکردی قرار گرفتند.

کلیدواژه‌ها: عزاداری، آسیب‌شناسی، عاشورا.

۱. نویسنده مسئول (alimir20@gmail.com)

۲. نویسنده همکار (Sbbaharvand53@gmail.com)

عزاداری برای اهل بیت علیهم السلام از دو جهت بسیار اهمیت دارد؛ یکی احیای نام و راه آن بزرگواران و دیگری توجه به فرهنگ و مکتب و اهداف آنها که چیزی خارج از صراط مستقیم نیست. عزاداری به ظاهر شامل گریه، اشک، ناله و غصه خوردن برای از دست دادن عزیزانی است که محترم اند و نبودشان ضایعه‌ای ناگوار است؛ اما عزاداری حسینی با مفهوم اولیه و ساده‌ارائه شده از عزاداری، متفاوت است. گذشت قرون و اعصار نمی‌تواند جایگاه عاشورا را در هدایت و حمایت از پیروان واقعی امام حسین علیه السلام کم‌رنگ نماید. مکتب اسلام به سبب همین عزاداری‌ها بیمه شده و نفوذناپذیری امت اسلامی از تأثیرات و تهدیدات دشمنان رقم خورده است.

امروزه در حوزه دین، باورهایی نادرست درباره عزاداری در جامعه رواج یافته است که شاید به جای جذب جوانان و آشنا کردن مردم با فرهنگ عاشورا، شرایط را برای بروز فتنه و حمله‌های دشمنان - که با سلاح تهاجم فرهنگی، قلب و روح ایمان را در جوامع اسلامی نشانه گرفته‌اند - فراهم آورد.

عزاداری از همان آغاز پدیدار شدن انسان، همراه او بوده و موضوعی فطری و طبیعی است که کم‌کم به صورت یک فرهنگ درآمد است. باید پذیرفت که فرهنگ‌ها گاهی ارزشی و گاهی ضد ارزشی هستند. فرهنگ عزاداری با رعایت آداب صحیح و مثبت آن و با پرهیز از هرگونه دروغ و خرافه، الهام‌بخش ارزش‌هایی همچون صبر، جوانمردی، شجاعت، غیرت، جهاد، دفاع، ایثار و فداکاری و... است؛ ولی اگر با خرافات آمیخته باشد، آثار عزاداری منفی و معکوس می‌گردد (امیرحسینی و کریمی، ۱۳۹۵: ۳۳).

عزاداری اگر مبتنی بر معرفی قیام عاشورا و تقویت روحیه جهاد و شهادت و دفاع از اسلام و نشر فرهنگ دینی باشد، بسیار پسندیده است؛ اما اگر به فرهنگ ضد ارزشی تبدیل شده و با تکیه بر گزافه‌گویی، دروغ‌پردازی، زیان رساندن، خودنمایی و... چهره‌ای منفی از قیام عاشورا و عزاداری به نمایش بگذارد، آثار زیان‌باری همچون شادی طاغوتیان، تضعیف ایمان مردم و گسترش فرهنگ بی‌دینی و... خواهد داشت.

با در نظر گرفتن اهمیت قیام حسینی در حفظ فرهنگ اسلام از یک سو و لزوم پیش‌گیری و مقابله با آسیب‌های عزاداری، در این پژوهش سعی شده است با مراجعه به متون منتشره از زبان حضرت امام خمینی و شهید مطهری و همچنین فرمایشات رهبر عظیم‌الشان انقلاب اسلامی، به شناسایی و دسته‌بندی آسیب‌های عزاداری پرداخته شود.

بیان مسئله

عزاداری برای سیدالشهدا علیه السلام از بزرگ‌ترین مصادیق بزرگداشت شعائر الهی و نشانه پروامندی دل‌هاست. یقیناً برخورداری از چشمه پرفیض نورانیت و معنویت عاشورا، از مهم‌ترین امتیازات جامعه شیعه به شمار می‌رود. این چشمه جوشان، از نخستین روزی که موضوع یادکرد مصیبت سید و سالار شهیدان و یارانش مطرح شد، جریان یافت و تا امروز، همچنان جاری است و پس از این نیز ادامه خواهد داشت. تأمل در توصیه اهل بیت علیهم السلام به برپا داشتن مجالس عزای شهدای کربلا و زنده نگاه داشتن خاطره عاشورا، بشارت به پاداش‌های بزرگ در گریستن بر این مصیبت بزرگ و گریاندن دیگران، تأکید بر اهمیت عزاداری در دهه اول محرم، به ویژه در روز عاشورا به روشنی بیانگر این حقیقت است که عزاداری برای سیدالشهدا علیه السلام و یارانش، اهدافی بزرگ را دنبال می‌کند و باید تداوم یابد (ری شهری، ۱۳۸۸: ۳۳۴).

همان قدر که ارائه ویژگی‌های اعتقادی و راهبردی امام حسین علیه السلام در مجالس حسینی، گامی مؤثر در ترویج جنبه‌های اصولی و صحیح مکتب اسلام ناب محمدی است، تحریف و تضعیف فرهنگ عاشورایی نقشی بسیار مخرب در معرفی شیعه و مکتب عاشورا دارد (آقاجانی قناد، ۱۳۸۳: ۱۸).

شاید به جرأت بتوان گفت لزوم حفظ عاشورا و ضرورت عزاداری بر شهادت امام

حسین علیه السلام و یارانش در این جمله از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله نهفته است که فرمود:

برای شهادت حسین علیه السلام حرارت و گرمایی در دل‌های مؤمنان است که هرگز سرد

و خاموش نمی‌شود. (آقاجانی قناد، ۱۳۸۲: ۱۱)

کذب، آزار دادن جسم خویشتن از طریق ایجاد زخم و ضربه زدن، جیغ زدن نابجا، فریادهای شدید، هتک حرمت از طریق بستن دروغ به پای دین و از همه مهم‌تر دادن بهانه به دست دشمنان مبنی برگسترش تبلیغات ضد دینی از مهم‌ترین مواردی هستند که در سال‌های اخیر در مراسم عزاداری به چشم می‌خورد (امیرحسینی و کریمی، ۱۳۹۵: ۳۹-۴۱).

در هیچ کدام از فرمایشات امامان معصوم علیهم‌السلام در فضیلت عزاداری امام حسین علیه‌السلام بر اموری غیر از گریه کردن توصیه نشده و اغلب روایات که در ثواب و پاداش زیارت و تعزیه سرور و سالار شهیدان وارد شده، جز گریستن و زیارت به چیز دیگری توجه نکرده‌اند (اکبری، ۱۳۸۴: ۲۰۵).

آیت‌الله مکارم شیرازی فرمود:

از هر کاری که به دشمنان بهانه می‌دهد بپرهیزید و از اعمالی چون قمه‌زنی اجتناب کنید؛ زیرا دست‌آویزی به دست دشمنان خواهد داد که کل این مراسم عظیم و سازنده را زیر سؤال ببرند. قمه را باید بر سر دشمن کوبید، نه بر سر دوست. (امیرحسینی و کریمی، ۱۳۹۵: ۳۸)

گریه و عزاداری برای حسین علیه‌السلام از آن جهت جزو شعائر اسلامی است که هم نماد اسلام و عدالت خواهی و هم نشانه الهی و هم حافظ و ضامن دین اسلام تا قیامت است (اکبری، ۱۳۸۴: ۷۸).

فلسفه مطرح شده برای عزاداری سرور و سالار شهیدان از سوی اهل بیت علیهم‌السلام حفظ دستورات، حفظ دستاوردهای نهضت عاشورا، آگاهی مردم از حقیقت دین حنیف، پیوند با سیدالشهدا علیه‌السلام، محسورشدن با شهدای کربلا، آمرزش گناهان، رهایی از هول و هراس روز قیامت و وارد شدن به بهشت است (صالحی و اکبرنژاد، ۱۳۹۵: ۲۵-۳۲).

مسئله اساسی در برپایی مجالس عزاداری، عدم تبیین فلسفه واقعی قیام عاشورا به منظور تشخیص دلایل و لزوم و آثار قیام است. هر چه از افزایش شعور و آگاهی مردم درباره قیام عاشورا بیشتر چشم‌پوشی شود، به همان اندازه و چه بسا بیشتر، بدعت و حرکت‌های خرافه‌آمیز به مجالس و مراسم عزاداری وارد می‌شود و فلسفه عزاداری بیش از پیش در ابهام

فرومی رود. هر چند رسوخ فرهنگ عوام و مخدوش شدن محتوای عزاداری‌ها، آمیخته شدن خرافات و اموری موهن با سوگواری‌های محرم موجب رواج بدعت‌ها و تحریف‌هایی در این حادثه عظیم شده است، ولی تبیین مستند و متقن دلایل قیام امام حسین علیه السلام به مردم و نسل جوان، بیش از گذشته لازم و ضروری است. در این چارچوب شایسته است خطیبان و مداحان از طرح مطالب سطحی، بی محتوا و تحریف شده که گاهی اوقات با فلسفه نهضت عاشورا نیز مغایر است، خودداری کنند.

باید پذیرفت بدعت‌ها و تحریف‌ها باعث می‌شود ضدا ارزش‌ها، ارزش تلقی شوند و جای ارزش‌ها را بگیرند و نسل جوان و مردم جامعه را از واقعیت قیام حسینی دور سازند. در این گذار باید به سراغ شناسایی و تبیین آسیب‌ها رفت و با شناخت آنها به توجیه مردم و جوانان پرداخت. در این راستا ضمن تأکید بر لزوم عزاداری و گریه بر امام حسین علیه السلام و یارانش از یک سو و اذعان به نقش سازنده‌ای که قیام عاشورا در هدایت جوامع در طول تاریخ دارد از سوی دیگر، و نیز توجه به این نکته که با در نظر گرفتن فرمایشات بزرگان بهتر می‌توان به شناخت آسیب‌های عزاداری پرداخت.

مسئله اصلی بدین شرح مطرح می‌شود: آسیب‌های عزاداری عاشورا در کلام حضرت امام خمینی، شهید مطهری و مقام معظم رهبری کدام‌اند و چگونه می‌توان آنها را دسته‌بندی کرد؟

مواد و روش‌ها

پژوهش حاضر، از نظر هدف به صورت کاربردی است؛ زیرا با مطالعه و بررسی متون موجود، به شناسایی متون مرتبط با آسیب‌های عزاداری می‌پردازد تا دانش کاربردی را درباره آن توسعه دهد؛ از نظر ماهیت به صورت کیفی و از بعد نحوه گردآوری داده‌ها، به صورت پیمایشی و از نوع توصیفی و اکتشافی است. از آن رو روش تحقیق به صورت توصیفی است که متون منتشره به همان نحوی که نگاشته شده‌اند، ارائه می‌شوند و به دلیل استفاده از متون برای مدل‌سازی کیفی و تبیین آسیب‌ها به تفکیک ابعاد و مضامین، اکتشافی نیز هست. روش گردآوری داده‌ها در این پژوهش به خاطر پیمایشی بودن، به صورت میدانی و از طریق مطالعه متون موجود درباره موضوع و اظهار نظر

کارشناسان است.

هدف اصلی پژوهش، شناسایی آسیب‌های عزاداری عاشورا است. در این راستا، این سؤال مطرح می‌شود که آسیب‌های عزاداری عاشورا در کلام حضرت امام خمینی، شهید مطهری و مقام معظم رهبری کدام‌اند و چگونه می‌توان با روش تحلیل مضمون آنها را دسته‌بندی کرد؟

جامعه آماری در این پژوهش به خاطر لزوم استفاده از گروه کارشناسی و اهل فن در تحلیل اکتشافی شامل افراد متخصص در امور مرتبط با عزاداری و مسائل مذهبی است که پس از بیان کدها و عبارات مرتبط با موضوع پژوهش، وظیفه اظهار نظر درباره مضامین مستخرجه و همکاری برای ساخت مدل را بر عهده داشتند. این گروه متخصص با عنوان گروه کانونی به تعداد ده نفر با استفاده از روش نمونه‌گیری نظری (پی‌گیری تا رسیدن به عمق نظری که امکان اضافه شدن متغیر، مقوله یا بعد جدیدی وجود نداشته باشد) و شامل تعدادی از استادان دانشگاه و کارشناسان خبره در موضوع عزاداری و دارای سوابق ارزنده در مسائل مذهبی بودند.

اعضای گروه کانونی معمولاً بین شش تا ۱۲ نفر هستند؛ اما بسته به بحث، تخصص، دانش و تجربه می‌توان گروه‌ها را با حضور سه تا چهار نفر نیز تشکیل داد (حسینی، ۱۳۹۴: ۶۰-۶۱).

کیتزینگر و باربور^۱ (۱۹۹۹) معتقدند گروه کانونی، یکی از تکنیک‌های مصاحبه کیفی است که برای ایجاد تعامل بین اعضای گروه طراحی شده تا انگیزه برای بحث عمیق‌تر را فراهم کند و جنبه‌های مختلف و جدید موضوع مورد بحث را آشکار نمایند. تشکیل گروه کانونی، جلسه‌ای برای حل مشکل یا تصمیم‌گیری نیست؛ بلکه تنها یک جلسه مصاحبه است.

مورگان و کروگر^۲ (۱۹۹۳) معتقدند گروه‌های کانونی بر دیگر روش‌های پژوهش برتری دارند؛ زیرا هدف اصلی آنها کشف نگرش‌ها، احساسات، باورها، تجربه‌ها و واکنش افراد

1. Kitzinger & Barbour
2. Morgan & Kreuger

است که با روش‌های دیگر مانند مشاهده، مصاحبه فردی و پرسشنامه‌های پیمایشی قابل درک نیست.

انتخاب ابزار و روش مناسب برای جمع‌آوری داده‌ها تابع عوامل گوناگونی مانند ماهیت تحقیق، میزان دسترسی به اطلاعات، محدودیت‌های موجود و میزان همکاری افراد هدف و سازمان‌های ذینفع و مرتبط با موضوع تحقیق است. بر همین اساس، ابزار گردآوری داده‌ها در این پژوهش به صورت کتابخانه‌ای در جهت پیش‌زمینه برای گروه قانونی و مصاحبه عمیق برای تبیین مضامین و ساخت مدل نهایی بود. به عبارت دیگر، ابزار گردآوری شامل مطالعات کتابخانه‌ای و سایت‌های معتبر به منظور تبیین مضامین و بالاخره مصاحبه عمقی از گروه قانونی برای تدوین و ارزیابی مدل نهایی بود.

برای ارزیابی اعتبار (روایی)^۱ ابزار گردآوری که به ارتباط منطقی بین پرسش‌های آزمون و مطلب مورد سنجش اشاره دارد و بررسی می‌کند که روش یا ابزار به کار رفته تا چه حد می‌تواند خصوصیت مورد نظر را درست اندازه‌گیری کند، از بُعد صوری و محتوایی به اظهار نظر سه تن از افراد صاحب نظر استناد شد تا ضمن اظهار نظر درباره دقت و امکان استناد به منابع، نسبت به این که منابع مورد نظر و مفاهیم مطرح شده تا چه حدی برای نتیجه‌گیری درباره موضوع تحقیق سودمندند، اظهار نظر کردند.

ارزیابی پایایی^۲ نیز با روش ضریب کاپای کوهن^۳ صورت گرفت. این شاخص میزان توافق دوارزیاب را روی یک صفت دو حالتی نشان می‌دهد. مقادیر بزرگ‌تر از ۰/۷ برای این منظور مناسب است. در برخی از منابع نیز مقادیر بین ۰/۴ تا ۰/۶ توافق متوسط، مقادیر بین ۰/۶ تا ۰/۸ توافق قابل ملاحظه و مقادیر بیش از ۰/۸ توافق عالی بین دوارزیاب را نشان می‌دهد (حاجی‌زاده و اصغری، ۱۳۹۷: ۱۴۹).

$$\text{kappa} = \text{Pi} = (\text{PAo} - \text{PAE}) / (1 - \text{PAE})$$

مقدار PAo نمایانگر میزان توافق دوارزیاب و مقدار PAE نیز نشان دهنده میزان توافق

مورد انتظار است. توافق بین دوارزیاب برابر ۰/۵۰ پیش‌بینی شد که پس از اظهار نظر، میزان

1. Validity
2. Reliability
3. Cohen's kappa coefficient

این توافق برابر ۰/۸۷ بود و در نتیجه ضریب کاپای کوهن برابر ۰/۷۴ محاسبه شد. این نتیجه نشان داد درجه ثبات، همسانی و قابلیت پیش بینی ابزار طراحی شده در سطح قابل پذیرشی قرار دارد.

تحلیل داده‌های کیفی در سطح زیرمقولات / کدهای آسیب‌شناسی تا رسیدن به مدل نهایی تحقیق از روش تم‌شناسی انجام شد. مضمون یا تم مبین اطلاعات مهم درباره داده‌ها و سؤالات است و تا حدی معنا و مفهوم الگوی موجود در مجموعه‌ای از داده‌ها را نشان می‌دهد (براون و کلارک^۱، ۲۰۰۶: ۸۴).

تحلیل تم روشی برای تعیین، تحلیل و بیان الگوهای (تم‌ها) موجود درون داده‌ها است. این روش در حداقل خود، داده‌ها را سازماندهی و در قالب جزئیات توصیف می‌کند، اما می‌تواند از این فراتر رفته و جنبه‌های مختلف موضوع پژوهش را تفسیر نماید (توماس^۲، ۲۰۰۳: ۳۲).

تحلیل مضمون، روشی برای شناخت، تحلیل و گزارش الگوهای موجود در داده‌های کیفی است. این روش، فرایندی برای تحلیل داده‌های متنی است و داده‌های پراکنده و متنوع را به داده‌هایی غنی و تفصیلی تبدیل می‌کند (براون و کلارک، ۲۰۰۶: ۷۸).

جدول ۱: فرایند گام به گام تحلیل مضمون

مرحله	گام	اقدام
تجزیه و توصیف متن	آشنا شدن با متن	مکتوب کردن داده‌ها، مطالعه اولیه و مجدد داده‌ها، نوشتن ایده‌های اولیه
	ایجاد کدهای اولیه	پیشنهاد چارچوب کدگذاری و تهیه قالب مضامین، تفکیک متن به بخش‌های کوچک‌تر، کدگذاری ویژگی‌های جالب داده‌ها
	جست‌وجو و شناخت مضامین	تطبیق دادن کدها با قالب مضامین، استخراج مضامین از بخش‌های کدگذاشته متن، پالایش و بازبینی مضامین
تشریح و تفسیر متن	ترسیم شبکه مضامین	بررسی و کنترل همخوانی مضامین با کدهای مستخرج، مرتب کردن مضامین، انتخاب مضامین پایه و سازمان‌دهنده و فراگیر، ترسیم نقشه مضامین، اصلاح و تایید شبکه مضامین

1. Braun & Clarke
2. Thomas

مرحله	گام	اقدام
	تحلیل شبکه مضامین	تعریف و نام‌گذاری مضامین، توصیف و توضیح شبکه مضامین
دغام و ترکیب متن	تدوین گزارش	تلخیص شبکه مضامین و بیان مختصر و صریح آنها، استخراج نمونه‌های جالب داده‌ها، مرتبط کردن نتایج تحلیل با سؤالات تحقیق و مبانی نظری، نوشتن گزارش عملی و تخصصی از تحلیل‌ها

منبع: کینگ و هوروکس^۱، ۲۰۱۰: ۱۵۳

پس از تبیین خرده‌مقولات / کدها با استفاده از ابزار مصاحبه عمیق و با مشارکت ده نفر از اساتید دانشگاه و متخصصان به تعیین ارجحیت مقولات و دسته‌بندی آنها پرداخته شد.

ضمن مراجعه به هریک از مصاحبه‌شوندگان و کسب موافقت آنان، مطالب برداشت شده از کتب و منابع اطلاعاتی و سایت‌های اینترنتی مطرح و نظرات آنها نوشته شد که با دسته‌بندی نظرات ارائه شده بر اساس شباهتی که داشتند، تم‌شناسی صورت گیرد.

در مصاحبه عمقی، یک موضوع معین و محدود از شخص سؤال می‌شود و بعد کوشش می‌شود توجیه نظر، عقیده یا رفتار وی کشف و استنباط شود (معمد نژاد، ۱۳۸۲: ۲۰۷).

مصاحبه، اعم از ساختاریافته یا بدون ساختار، مستلزم مراحل است. کوهن و مانین^۲ (۱۹۸۶) فرایند آن را شامل شش مرحله (تعیین هدف، طراحی، انجام، نگارش، تجزیه و تحلیل، ارائه نتایج) می‌دانند.

پژوهشگر پس از تحلیل داده‌های مصاحبه، باید نتایج آن را در قالب گزارش در اختیار دیگران قرار دهد. در این گزارش، پژوهشگر دیدگاه‌های خود را نیز دخالت می‌دهد (گال و همکاران، ۱۳۸۳: ۱۰۰۹).

به طور خلاصه در این پژوهش، ابتدا به تبیین تعدادی از فرمایشات حضرت امام خمینی علیه السلام، شهید مطهری رحمته الله علیه و مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) با مراجعه به کتب و

1. King & Horrocks
2. Cohen & Manion
3. Gall et al

سایت‌های اینترنتی پرداخته شد و ضمن ارزیابی اعتبار منابع با مراجعه به سه نفر از متخصصان و ارزیابی پایایی ابزار پژوهش با مراجعه به دو نفر از متخصصان، گروه کانونی تشکیل و از تکنیک مصاحبه عمقی تا رسیدن به مدل نهایی استفاده شد. تعداد مشارکت‌کنندگان در پژوهش به منظور اظهار نظر درباره مدل و اجزای آن شامل هفت نفر از اساتید دانشگاه در رشته‌های مرتبط از قبیل فلسفه، علوم قرآنی و مدیریت آموزشی و سه نفر از روحانیون و شخصیت‌های مذهبی بودند که با روش نمونه‌گیری نظری انتخاب شدند. این گروه در سه جلسه به صورت مجزا به پژوهشگران کمک کردند که در سه مرحله (مفهوم‌سازی، مصاحبه و تهیه گزارش) فرایند ارزیابی، شناخت و دسته‌بندی مفاهیم مربوط به مدل را پس از استخراج کدهای حاصل از تم‌شناسی تکمیل نمایند. هر جلسه بین ۱/۵ تا دو ساعت به طول انجامید.

یافته‌ها

در تحلیل مضمون، ابتدا به شناسایی و توصیف کدها یا مضامین پایه پرداخته شده و سپس با ترکیب مضامین پایه از جهت میزان اشتراک، مضامین سازمان دهنده مشخص می‌شوند. مضامین سازمان دهنده به عنوان مقولات مستخرج از کدها معرفی و در کنار سایر مقولات مشابه، ابعاد را شکل می‌دهند.

گام اول. تبیین کدها و مضامین پایه: با مراجعه به متون و سایت‌های مختلف، تعدادی از متون مرتبط با موضوع تحقیق به شرح زیر شناسایی شد:

۱. سیدالشهدا هم که کشته شد، نه این که رفتند یک ثوابی ببرند، ثواب برای او خیلی مطرح نبود، رفت که این مکتب را نجاتش بدهد، اسلام را پیشرفت بدهد، اسلام را زنده کند. باید این نکته هم به مردم گفته بشود، تذکر داده بشود. اینها اشتباه است که اینها یک طرف قضیه را می‌بینند، یک طرف قضیه را نمی‌بینند (خمینی، ۱۳۸۵: ۸/۵۲۹).

باید این مجالس و مجامع را حفظ بکنید. هر دو جهت باید باشد ... (همو: ۱۰/۱۲۲).

۲. آن وقت، یکی از حرف‌هایی که هی رایج بود، می‌گفتند: «ملت‌گریه» برای این که

مجالس روضه را از دستشان بگیرند (همو: ۱۳ / ۳۲۲).

۳. این که می‌گویند انقلاب کرده‌ایم، روضه دیگر لازم نیست، از غلط‌هایی است که تو دهن‌ها انداخته‌اند. مثل این است که بگوییم امروز ما انقلاب کرده‌ایم دیگر لازم نیست نماز بخوانیم. انقلاب کردیم که شعائر اسلام را زنده کنیم، نه انقلاب کردیم که شعائر اسلام را بمیرانیم (همو: ۱۳ / ۳۲۶ - ۳۲۷).

۴. ... این طایفه باید در منابر، در مساجد و هر جای مقتضی با مردم صحبت کنند و علاوه بر این که مسائل روز را می‌گویند، مسائل اخلاقی و اعتقادی و تهذیب نفس را به مردم بگویند و مردم را هدایت کنند و در آخر منبر روضه را بخوانند و زیاد بخوانند، دو کلمه نباشد (همو: ۱۵ / ۳۳۱).

تکلیف آقایان است روضه بخوانند. تکلیف مردم است دسته‌های شکوهمند بیرون بیاورند؛ دسته‌های سینه‌زن شکوهمند. البته از چیزهایی که برخلاف [است]... پرهیز کنند (همو: ۱۱ / ۱۰۰).

۵. باید این نکته هم به مردم گفته بشود، تذکر داده بشود که آقا قضیه روضه خوانی قضیه این نیست که من یک چیزی بگویم و یکی هم گریه کند... (همو: ۸ / ۵۲۹).

۶. من نمی‌دانم کدام جانی یا جانی‌هایی، جنایت را به شکل دیگری بر حسین علیه السلام وارد کردند... و گفتند که حسین کشته شد برای آن که بارگناه امت را به دوش بگیرد! (مطهری، ۱۳۷۹: ۱۲۷).

۷. چرا ائمه اطهار علیهم السلام دستور دادند که برای حفظ این نهضت باید برای امام حسین علیه السلام گریه کرد؟ ... خیال می‌کنیم حسین بن علی علیه السلام در آن دنیا منتظر است که مردم برایش دلسوزی کنند یا العیاذ بالله حضرت زهرا علیها السلام بعد از هزار و سیصد سال، آن هم در جوار رحمت الهی، منتظر است که برای او گریه بکنند تا تسلی خاطر پیدا کند (همو: ۷۸).

۸. در کتابی دیدم که نویسنده، مقایسه‌ای میان حسین علیه السلام و عیسی مسیح علیه السلام کرده بود. نوشته بود که عمل مسیحی‌ها بر عمل مسلمین (شیعیان) ترجیح دارد؛ زیرا آنها روز شهادت عیسی مسیح را جشن می‌گیرند و شادمانی می‌کنند؛ ولی اینها در روز شهادت

حسین علیه السلام، مرثیه خوانی و گریه می کنند! مسیحیان شهادت را موفقیت می دانند، ولی مسلمین، شهادت را شکست می دانند و چون شکست می دانند، گریه می کنند! ... جواب این است که دنیای مسیحی روی همان اعتقاد خرافی است که می گوید: عیسی، کشته شد تا بارگناه ما بریزد و این همان فرق اسلام و مسیحیت تحریف شده است که اسلام دین اجتماعی و مسیحیت، دینی برای اندرزهای اخلاقی است (همو: ۱۲۸).

۹. شهید مطهری می گوید: حادثه عاشورا، دارای دو بعد است: یکی جنایت و مظلومیت و دیگری حماسه، عزت و عظمت. دو صفحه هست: یکی سفید و نورانی و دیگری صفحه ای تاریک، سیاه و ظلمانی که هر دو صفحه اش یا بی نظیر است و یا کم نظیر. در صفحه سیاه، یک جنایت و یک تراژدی، یک مصیبت و یک رثاست. این تاریخچه، یک صفحه دیگر هم دارد که قهرمان آن صفحه، حسین علیه السلام است. در آن صفحه، دیگر جنایت نیست، تراژدی نیست؛ بلکه حماسه است، افتخار و نورانیت است، تجلی حقیقت و انسانیت است، تجلی حق پرستی است. آن صفحه را که نگاه کنیم، می گوئیم بشریت، حق دارد به خودش بیالد (محمدی ری شهری، ۱۳۸۸: ۳۴۵).

۱۰. چرا باید کربلا را از نظر مرثیه و رثا مطالعه کنیم؟ چرا باید جنایت های کربلا گفته شود؟ چرا باید حسین علیه السلام از آن جنبه ای که مورد جنایت جانیان است، مورد مطالعه ما قرار بگیرد؟ ... باید اعتراف کنیم که یکی از جانی های بر حسین علیه السلام ما هستیم که از این تاریخچه، فقط یک صفحه اش را می خوانیم و صفحه دیگرش را نمی خوانیم (مطهری، ۱۳۷۹: ۱۲۱-۱۲۵).

۱۱. ... روضه خوان فردی تریاکی بود و داستان پیرزنی را نقل می کرد که در زمان متوکل، می خواست به کربلا برود و جلوگیری می کردند. آن پیرزن را به دریا انداختند و طلب کمک از حضرت ابوالفضل علیه السلام نمود. سواری آمد و گفت: رکاب اسب مرا بگیر. رکابش را گرفت. گفت: چرا دستت را دراز نمی کنی؟ گفت: من دست در بدن ندارم و همین موضوع باعث شد که مردم به شدت گریه کنند. مرحوم حاج شیخ محمد حسن، تاریخچه این قضیه را این طور نقل کرد: واعظ معروفی می گفت که من در مجلس عزاداری آخرین منبری بودم. منبری های دیگر می آمدند و هنر خودشان را برای گریاندن مردم، اعمال می کردند. دیدم

هرکس هنری داشت به کاربرد تا اشک مردم درآید و من هم این قضیه را جعل کردم. عصر همان روز رفتم در مجلس دیگری که در چارسوق بود، دیدم آن که قبل از من منبر رفته، همین داستان را می گوید و کم کم آن را در کتاب ها هم نوشتند و چاپ هم کردند (همو: ۴۹).

۱۲. در منزل یکی از علمای بزرگ تهران، یکی از اهل منبر گفت: بعد از این که حضرت لیلا رفت در یکی از خیمه ها و موهایش را پریشان کرد تا برای سلامتی حضرت علی اکبر علیه السلام دعا کند، نذر کرد که اگر فرزندش در کربلا کشته نشود، از کربلا تا مدینه را ریحان بکارد؛ یعنی نذر کرد که سیصد فرسخ راه را ریحان بکارد. اگر یک مسیحی یا یک یهودی یا یک آدم لامذهب، این قضایا را بشنود، آیا نخواهد گفت که تاریخ اینها، چه مزخرفاتی دارد؟ (همو: ۲۵-۲۷).

۱۳. اگر بخواهیم روضه های دروغی را که می خوانند، جمع آوری کنیم، شاید چند جلد کتاب پانصد صفحه ای بشود (همو: ۱۸).

۱۴. کتبی مانند *روضه الشهدای ملاحسین کاشفی* و *اسرار الشهاده* تألیف مرحوم ملا آقا دربندی دو مورد از منابع تحریف زا درباره عاشورا هستند که به خاطر وجود چنین کتبی در دست مردم عوام باید به حال اسلام گریست (همو: ۹۵).

۱۵. حقیقت این است که در این تقصیر هم خواص مسئول هستند و هم عوام. راجع به مسئول بودن و مقصر بودن خواص و علما شاید چندان احتیاجی به توضیح نباشد، ولی این را بدانید که توده مردم هم در این مسائل شریک هستند؛ به همان اندازه و شاید بیشتر. آدم های عادی، حتی اگر درس نخوانده باشند و عربی و علوم و معارف اسلامی را هم بلد نباشند، وقتی در برابر این تحریف ها قرار می گیرند باید مجلس را ترک کنند (مطهری، نقل از <https://www.irna.ir/news/>، تاریخ بازدید: ۱۳۹۸/۸/۵).

۱۶. در عاشورا همان اندازه که تفسیر صحیح، سازنده و حیات بخش است، برداشت نادرست و منحرف و بدعت گذاری می تواند برای جامعه مخرب باشد و ما را از مسیر واقعی دور کند (مطهری، به نقل از ایرنا <https://www.irna.ir/news/>، تاریخ بازدید: ۱۳۹۸/۸/۵).

۱۷. او می‌گوید: آن چه که من (مطهری) می‌گویم، همان‌هایی است که مرحوم حاجی نوری هم از آنها ناله کرده است. برای حسین در عصر ما یک عزای جدی است که در گذشته نبوده است و آن هم این دروغ‌هایی است که دربارهٔ حادثهٔ کربلا گفته می‌شود. هیچ کس جلوی این دروغ‌ها را نمی‌گیرد و به این مصیبت حسین علیه السلام باید گریست (مطهری، رسالت، ۳۰ دی ۱۳۸۶، ش ۶۳۴۵).

نمونه‌هایی از دروغ‌پردازی در خصوص عاشورا که از متن مصاحبهٔ شهید مطهری گرفته شده را می‌توان به طور خلاصه شامل مواردی به شرح زیر مطرح نمود:

الف) حضرت علی علیه السلام در حال سخنرانی بودند که برای فرزندش امام حسین علیه السلام درخواست آب نمود. حضرت ابوالفضل علیه السلام آب را تهیه کرد و امام علی علیه السلام به یاد حادثهٔ کربلا افتاد. حضرت علی علیه السلام فقط در زمان خلافتش منبر می‌رفت، پس این حادثه در کوفه و بین سال ۳۶ و ۴۱ بوده است که امام حسین علیه السلام تقریباً ۳۳ ساله و حضرت عباس علیه السلام نیز جوانی در حدود ۱۵ سال بود.

ب) امام حسین علیه السلام هنگام خروج از شهر حجاز با جلال و شکوه فراوان خارج شد. بعد عده‌ای می‌گویند که عصر روز یازدهم چه حالی داشتند...!

ج) موضوع برگزاری مراسم ازدواج قاسم ۱۳ ساله در شرایطی که حتی خواندن نماز هم به سختی میسر بود، امکان پذیر نبوده و دروغ محض است.

د) می‌گویند که امام حسین علیه السلام در روز عاشورا سیصد هزار نفر را کشت. در بمباران اتمی هیروشیما سیصد هزار نفر کشته شد. چند روز پیش حساب کردم که اگر با شمشیر در هر ثانیه یک نفر کشته شود، سیصد هزار نفر، هشتاد و سه ساعت و بیست دقیقه وقت می‌خواهد. دیدند که جور در نمی‌آید، چه بکنند؟ گفتند روز عاشورا هم هفتاد ساعت بود! همچنین نوشته است: حضرت ابوالفضل علیه السلام، بیست و پنج هزار نفر را کشت یا جوی خون تا رکاب اسب او بالا آمد. حساب کردم شش ساعت و پنجاه و چند دقیقه و چند ثانیه وقت می‌خواهد، اگر در هر ثانیه یک نفر کشته شود.

ه) اربعین که می‌رسد، مردم این روضه را گوش می‌کنند که اسرا از شام که برمی‌گشتند، آمدند به کربلا و در آن جا با جابر ملاقات کردند. در صورتی که این مطلب جز

در کتاب لَهْف که آن هم خود سید بن طاووس رحمته الله علیه در کتاب های دیگرش آن را تکذیب کرده و لاقلاً تأیید نکرده است، در هیچ کتابی نیست و هیچ دلیل عقلی هم قبول نمی کند.

و) موضوع آمدن حضرت امام حسین علیه السلام به بالین فرزندش حضرت زین العابدین علیه السلام و اعلام این که تمام افراد کشته شده و فقط خودشان زنده مانده اند، صحت ندارد؛ زیرا آن جناب از اول مقاتله تا وقت مبارزه پدر بزرگوارش، ابداً از حال اقربا و انصار و میدان جنگ خبری نداشت.

ز) هر چند تشنگی به حدی فشار آورد که امام حسین علیه السلام وقتی به آسمان نگاه می کرد، بالای سرش را درست نمی دید؛ هیچ گاه تقاضای عاجزانه ای برای درخواست آب از طرف او قابل پذیرش نیست.

ح) موضوع دزدی که بر سر راه زوار کربلا کمین کرده و به دلیل این که خواب او را فراگرفت، نتوانست به کاروان دستبرد بزند، یکی از دروغ هایی است که متأسفانه بارها مورد توجه تعدادی از مداحان قرار گرفته است. او در خواب دیده بود که قیامت برپا شد و او را کشان کشان به جهنم می بردند. چون کوچک ترین عمل صالح در نامه عمل او نبود، وی را به لبه پرتگاه جهنم بردند، ولی جهنم او را نپذیرفت؛ چون در کنار راهی خوابیده بود که در آن جا قافله زوار می رفتند و گرد زوار بر لباس او نشسته بود. آیا مکتب حسین علیه السلام مکتب انسان سازی است یا مکتب گنه کار سازی؟

ط) در روز عاشورا که بعضی از یاران شهید شدند، شخصی بر مرکبی کوه پیکر سوار و نیزه هیجده ذرعی در دست آمد و بعد از جولان گفت: هر که مرا نشناسد، منم هاشم بن عتبة بن ابی وقاص. قصه مبارزه و کشته شدنش دروغ است؛ زیرا از شجاعان معروف و از ملازمان رکاب حضرت علی علیه السلام بود که او را مرقال (دلاورانه به میدان مبارزه می شتابد) می گفتند. او علمدار جنگ صفین بود و در همان جا شهید شد.

(www.heyat-ashoora.blogfa.com تاریخ بازدید: ۱۳۹۸/۸/۵).

۱۸. چیز دیگری که بنده در بعضی از خوانندگان جلسات مداحی اطلاع پیدا کردم، استفاده از مدح ها و تمجیدهای بی معناست. فرض کنید راجع به حضرت ابوالفضل علیه السلام صحبت می شود. بنا کنند از چشم و ابروی آن بزرگوار تعریف کردن، مثلاً قربون چشمت

بشم. مگر چشم فشنگ در دنیا کم است؟ مگر ارزش ابوالفضل علیه السلام به چشم هایش بوده؟ اصلاً شما مگر ابوالفضل را دیده‌اید و می‌دانید چشمش چگونه بوده؟ اینها سطح معارف دینی ما را پایین می‌آورد... معارف شیعه را باید در همه سطوح عرضه کرد. از سطوح ذهن متوسط و عامی بگیرید تا سطوح بالاترین فیلسوف‌ها (مقام معظم رهبری، ۱۳۸۴).

۱۹. خرافات بر سه اصل بی‌بنیادی، باطل بودن و خوش آمد مخاطب استوار است. خرافات در ذات خود غلوآمیز است. در عزاداری‌های چند سال اخیر بعضی از مداحان نادان در مدح ائمه از تعابیری همچون «حسین اللّٰهی» و «زینب اللّٰهی» و «لا اله الا فاطمه» استفاده کرده‌اند که این تعابیر، تعابیری شرک‌آلود و منحرف و نوعی خرافه و غلو است. رهبر معظم انقلاب در جواب استفتاتی در این زمینه می‌فرماید: از این‌گونه حرکات و ترویج این افراد و این‌گونه جلسات اجتناب شود (محمودی، ۱۳۸۶: ۳۴).

۲۰... از برخی تعابیر درباره ائمه نباید استفاده کرد. از تعابیری که هر شاعری چه شاعر درست و حسابی گوی و چه شاعر هرزه‌گوی، برای محبوب و معشوق خودش ذکر می‌کند، نباید استفاده کرد. اعتقاد من این است که اگر شعرای عزیز لفظ و معنا را برای بیان معرفتی که امروز جامعه ما نیاز دارد تا از مکتب زهرا علیها السلام تعلیم بگیرد، به کارگیرند و آن را مداح با صدای خوش و آهنگ مناسب با این کار عرضه کند، یکی از بهترین انواع تبلیغ و ترویج صورت گرفته است (مقام معظم رهبری، ۱۳۸۰).

۲۱. واقعه خوانی، تا حد ممکن باید متقن باشد (همو، ۱۳۸۰).
مداح‌ها بدانند چه می‌خوانند و چه می‌گویند. صدای خوش، تریبون خوب، اقبال فراوان... شما چه می‌خواهید به مردم بدهید؟ این‌که من همیشه روی آن چه می‌خوانید و آن چنان که می‌خوانید در جلسه مداح‌ها و با افراد گوناگون تأکید می‌کنم به خاطر این حساسیت‌هاست (همو، ۱۳۸۴).

۲۲. روش‌ها خیلی مهم است. آیه مبارکه «أَدْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحُكْمَةِ» روش را بیان فرموده است. سخن حکمت‌آمیز یعنی سخن محکم، سخن غیرمشتبه. سخن غیرمرهون و غیرضعیف، حکمت همه اینها را دارد (همو).

نباید بگذارید منبرده دقیقه‌ای یا بیست دقیقه‌ای شما از معارف خالی باشد. در منبر

مداحی حتماً در اول، فصلی اختصاص بدهید به نصیحت با بیان معارف به زبان شعر. اصلاً رسم مداحی از قدیم این طوری بوده، الان یک مقدار آن رسم ها کم شده. مداح در اول منبر یک قصیده، یک ده بیت شعر، کمتر، بیشتر، فقط در نصیحت و اخلاق با الفاظ زیبا خطاب به مردم بیان می کرد. مردم هم می فهمیدند و اثر هم می گذارد (همو).

۲۳. نه ما باید مسائل سیاسی را به کلی از حیطه حرف و گفت و تلاش و مجاهدت تبلیغی خودمان خارج کنیم، آن چنان که دشمنان روی آن ده ها سال سرمایه گذاری کردند و نه از این طرف باید بیفتیم که تصور کنیم همه منبر، همه تبلیغ، همه مخاطبه با مردم و با مؤمنین فراموش شود. کار واجب تر سیراب کردن دل و جان و فکر شنونده است (همو).

۲۴. متأسفانه بعضی مداحان ناآگاه کلماتی را به کار می برند که از مصادیق بارزوهن شیعه است و با صفات متعالی ائمه که شیعیان خود را بزرگ می داشتند، ناسازگار است. رهبر معظم انقلاب می فرمایند: از این گونه حرکات و ترویج این افراد و این گونه جلسات اجتناب شود (محمودی، ۱۳۸۶: ۳۷).

۲۵. رهبر انقلاب در جواب مداحی که در حضور ایشان همین موضوع نجات محب اهل بیت در شعری خوانده بود، فرمودند: شعری که الان برادرمان خواندند، مضمون درستی نیست که ما بگوییم چون شیعه و محب هستیم، اگر گناه هم کردیم، خدای متعال ما را مجازات نمی کند (مقام معظم رهبری، ۱۳۸۲).

۲۶. امروز دست هایی برای ایجاد شکاف بین فرقه های مسلمان وجود دارد؛ کسانی که این تلاش را می کنند، نه این طرف را قبول دارند نه آن طرف را. مراقب باشید با دست های خبیثی که در اصل از طرف همان مراکز استکباری و استعماری هدایت می شوند همکاری نکنید (همو، ۱۳۸۱).

ایشان با اشاره به راهبرد حضرت امام خمینی علیه السلام در اتحاد مسلمین اعلام می کنند که مروجین اختلاف امت اسلام را از میان خود طرد کنید: یک عده چرا نمی فهمند؟ امام بزرگوار ما که منادی اتحاد بین مسلمین بود، از همه اینهایی که مدعی اند، ولایتش و اعتقادش و ارادتش و عشقش به ائمه بیشتر بود. او بهتر می فهمید ولایت را یا فلان آدم

عامی که حالا به اسم ولایت کارهای خلاف می‌کند؟ حرف‌های بی‌ربط می‌زند در مجالس عام و خاص؟ وحدت را حفظ کنید. اگر دیدید در جامعه بین شما کسانی هستند که عکس این رفتار می‌کنند، آنها را طردشان کنید. مخالفت خودتان را به آنها ابراز و اعلام کنید. اینها ضرر می‌زنند، ضربه به اسلام و تشیع می‌زنند (همو، ۱۳۸۶).

۲۷. دشمنان اسلام می‌کوشند تا با به انحراف کشیدن نهضت عاشورا، روح سرزنده آن را بگیرند. تحریف حماسه عاشورا باید زوده شود. نگذارید مفاهیم و کارهای تحریف‌آمیز و غلط، چشم‌ها و دل‌ها را از چهره مبارک و منور سیدالشهدا منصرف کند (همو، ۱۳۸۴).

۲۸. رقابت‌های شدیدی که گاهی بین گروه‌ها و هیئت‌های مذهبی ایجاد می‌شود، متداخل شدن مراسم با غلو، خرافات و امور ناصحیحی از فرهنگ عمومی و بیان تعبیر نامناسب برای ائمه اطهار علیهم‌السلام هستند که بایستی از آنها اجتناب شود (همو، ۱۳۸۴).

۲۹. فراهم آوردن آزار و اذیت‌هایی برای دیگران، به طور مثال از طریق صدای بلندگو، بسته شدن خیابان و... که اگر زیاد تکرار شود، ممکن است افرادی را منجر کند... از ایجاد صداهای بلند و عزاداری در ساعات پایانی شب، نهی گردیده است (همو).

۳۰. من شنیده‌ام در مواردی از آهنگ‌های نامناسب استفاده می‌شود. مثلاً فلان خواننده طاغوتی یا غیرطاغوتی شعر عشقی چرندی را با آهنگی خوانده، حالا ما بیاییم در مجلس امام حسین علیه‌السلام و برای عشاق او آیات والای معرفت را در این آهنگ بریزیم و بنا کنیم آن را خواندن. این خیلی بد است. خودتان آهنگ بسازید. این همه ذوق و این همه هنر وجود دارد (همو).

... حالا مداح یا خواننده ما به تقلید - آن هم غلط - آهنگ غربی یا آهنگ مجالس لهُو را در مجلس ایمان و در مجلس معنویت تکرار کند، این درست نیست؛ این غلط است (همو، ۱۳۸۶).

۳۱. مداحی رایج در بین ما، یک حرفه دو جانبه است؛ فقط آواز خوانی و شعرخوانی نیست؛ ترکیب هنرمندان‌ای از این دو مقوله است... صدای خوش، آهنگ مناسب و شعر، سه رکن کار است... اگر چهار پایه اصلی مداحی - یعنی صدای خوش، آهنگ

درست، لفظ خوب و مضمون حقیقی متناسب با نیاز-کامل باشد، بهترین وسیله برای تبیین است و تأثیرش از منبر و درس فقهی ای که ما می‌گوییم بیشتر است (همو، ۱۳۸۰).
 ۳۲. گاهی کلمات مدح‌آمیزی از ائمه علیهم‌السلام پشت سر هم می‌آوریم که نه دست مستمع به عمق این کلمات می‌رسد، نه با فهمیدن آن کلمات چیزی بر معرفت او اضافه می‌شود. اینها ارزش چندانی ندارد. گاهی مداحی درس‌هایی از زندگی فاطمه زهرا علیها‌السلام، امیرالمؤمنین و امام حسین علیهما‌السلام را به ما منتقل می‌کند؛ در نتیجه راه ما روشن می‌شود (همو).

۳۳. چنانچه مداح و خواننده ما و ستایش گراهل بیت علیهم‌السلام از کسانی که خودشان غرق در حیرت و بدبختی‌اند و دروادی حیرت و سردرگمی شیطانی و نه حیرت رحمانی هستند، این کار شریف و پاکیزه و مقدس را الگوگیری کند، این کار ناسزاوار است؛ کار ناشایستی است (مقام معظم رهبری، ۱۳۸۷ به نقل از سایت تسنیم به آدرس [tasnimnews](http://tasnimnews.com) تاریخ بازدید: ۱۳۹۸/۸/۵).

۳۴. به نیاز امروز جامعه اسلامی نگاه کنید، ببینید جوان‌ها و جامعه ما در کشاکش توفان‌های گوناگون تهاجم سیاسی و فرهنگی و انواع و اقسام تلقینات و تبلیغات، به نگاه نو، به روحیه سرشار از امید، به دل لبالب از اطمینان به آینده، فهمیدن راه روشن احتیاج دارد. این راه همه باید انجام دهند؛ هرکسی به یک نحوی. شما می‌توانید سهم وافر در این زمینه داشته باشید. امیدواریم انجام دهند (مقام معظم رهبری، ۱۳۸۷ به نقل از سایت تسنیم به آدرس [tasnimnews](http://tasnimnews.com) تاریخ بازدید: ۱۳۹۸/۸/۵).

بر اساس نتایج حاصله از منابع مطالعه شده، تعداد ۳۵ زیرمقوله شناسایی شد.

جدول ۲. فهرست کدهای شناسایی شده (زیرمقولات)

ردیف	زیرمقوله (کد و مضمون پایه)	منبع
۱	عدم بیان اهداف واقعی قیام عاشورا	(خمینی، ۱۳۸۵: ۵۲۹/۸؛ همو: ۱۰/۱۲۲).
۲	برداشت نامناسب از عزاداری	(خمینی، ۱۳۸۵: ۱۳: ۳۲۲)
۳	بی‌توجهی به فلسفه عزا به عنوان یکی از شعائر	(خمینی، ۱۳۸۵: ۱۳: ۳۲۷-۳۲۶).
۴	رواج امور ناروا در عزاداری	(خمینی، ۱۳۸۵: ۱۱/۱۰؛ همو: ۱۵/۳۳۱)
۵	یک بعدی نگری	(خمینی، ۱۳۸۵: ۸: ۵۲۹)

ردیف	زیرمقاله (کد و مضمون پایه)	منبع
۶	بی‌اطلاعی از فلسفه قیام عاشورا	(مطهری، ۱۳۷۹: ۱۲۷)
۷	استقرار رویکرد احساسی به جای معرفت	(مطهری، ۱۳۷۹: ۷۸)
۸	عدم درک مفهوم واقعی شهادت	(مطهری، ۱۳۷۹: ۱۲۸)
۹	رویکرد تراژدی به قیام کربلا	(محمدی ری شهری، ۱۳۸۸: ۳۴۵)
۱۰	ضعف دانش و معرفت عاشورایی	(مطهری، ۱۳۷۹: ۱۲۵-۱۲۱)
۱۱	افزودن خرافات برای گریاندن مردم	(مطهری، ۱۳۷۹: ۴۹)
۱۲	عدم توجه به عواقب منفی ناشی از خرافات	(مطهری، ۱۳۷۹: ۲۷-۲۵)
۱۳	افزایش مستمر خرافات و روضه‌های دروغین	(مطهری، ۱۳۷۹: ۱۸)
۱۴	ترسیم ناقص از سیمای معصومین	(مقام معظم رهبری، ۱۳۸۴)
۱۵	غلوآمیز شدن عزاداری‌ها	(محمودی، ۱۳۸۶: ۳۴)
۱۶	مطالب ذلت بار و خارج از شأن معصومین	(مقام معظم رهبری، ۱۳۸۰)
۱۷	ناآگاهی مداحان از نقش و وظایف خود	(مقام معظم رهبری، ۱۳۸۴)
۱۸	بیان سست معارف اسلام	(مقام معظم رهبری، ۱۳۸۴)
۱۹	ترویج جدایی دین از سیاست	(مقام معظم رهبری، ۱۳۸۴)
۲۰	اظهار مطالب موهن	(محمودی، ۱۳۸۶: ۳۷)
۲۱	بیان مطالب خلاف قانون الهی	(مقام معظم رهبری، ۱۳۸۲)
۲۲	تشدید اختلافات فرقه‌ای در بین مسلمانان	(مقام معظم رهبری، ۱۳۸۶)
۲۳	همکاری با دشمنان	(مقام معظم رهبری، ۱۳۸۴)
۲۴	تعابیر نامناسب و غلو	(مقام معظم رهبری، ۱۳۸۴)
۲۵	مزا‌حمت برای مردم	(مقام معظم رهبری، ۱۳۸۴)
۲۶	آهنگ‌های نامتناسب	(مقام معظم رهبری، ۱۳۸۴)
۲۷	ضعف فرهنگ مداحی	(مقام معظم رهبری، ۱۳۸۰)
۲۸	مداحی نابجا	(مقام معظم رهبری، ۱۳۸۰)
۲۹	تقلید نابجا	(مقام معظم رهبری، ۱۳۸۷)
۳۰	عدم توجه به نیازهای روز در مداحی	(مقام معظم رهبری، ۱۳۸۰)
۳۱	استناد به منابع دروغین	(مطهری، ۱۳۶۸: ۹۵)
۳۲	نقش مردم	(مطهری، ایرنا، ۱۳۹۸)
۳۳	سکوت خواص (علماء و روحانیون)	(مطهری، ایرنا، ۱۳۹۸)
۳۴	بدعت‌گذاری	(مطهری، ایرنا، ۱۳۸۶)
۳۵	تصویرپردازی سطحی و عوامانه منحرف از عاشورا	(مصاحبه شهید مطهری، روزنامه رسالت، شماره ۶۳۴۵)

منبع: یافته‌های پژوهش

گام دوم. پس از شناسایی و دسته‌بندی کدها و مضامین پایه به شناسایی و تبیین مقولات یا مضامین سازمان دهنده پرداخته شد. پس از مصاحبه عمیق با گروه کانونی که شامل ده نفر از محققان و متخصصان بوده و هر مصاحبه به میزان تقریبی ۱ تا ۱/۵ ساعت به طول انجامید، تعداد ۳۵ زیرمقوله حاصله با استفاده از شبکه مضامین در قالب هشت مقوله دسته‌بندی شدند.

جدول ۳: فهرست نهایی مقولات و کدهای شناسایی شده (زیرمقولات)

ردیف	مقوله (مضمون سازمان دهنده)	زیرمقولات (کدها یا مضامین پایه)
۱	ضعف آگاهی	ضعف دانش و معرفت عاشورایی؛ بی‌توجهی به فلسفه عزاداری به عنوان یکی از شعائر؛ بی‌اطلاعی از فلسفه قیام عاشورا
۲	عدم درک دقیق	برداشت نامناسب از عزاداری؛ عدم درک مفهوم واقعی شهادت؛ ترسیم ناقص از سیمای معصومین؛ تشدید اختلافات فرقه‌ای در بین مسلمانان
۳	بروز خرافات	عدم بیان اهداف واقعی قیام عاشورا؛ رواج امور ناروا در عزاداری؛ افزودن خرافات برای گریاندن مردم؛ عدم توجه به عواقب منفی ناشی از خرافات؛ افزایش مستمر خرافات و روضه‌های دروغین
۴	دروغ‌پردازی و گزافه‌گویی	غلوآمیز شدن عزاداری‌ها؛ تعبیر نامناسب و غلو؛ استناد به منابع دروغین
۵	برخورد تک‌بعدی و ضعیف	یک‌بعدی نگری؛ بیان سست معارف اسلام؛ ترویج جدایی دین از سیاست
۶	نقش ضعیف علما و مردم	نقش ضعیف مردم؛ سکوت خواص (علما و روحانیون)
۷	برخورد احساسی	رویکرد تراژدی به قیام کربلا و در موضع ضعف قرار دادن قیام؛ استقرار رویکرد احساسی به جای معرفت؛ تصویرپردازی سطحی و عوامانه منحرف از عاشورا؛ بیان مطالب ذلت بار و خارج از شأن معصومین علیهم‌السلام
۸	نقش مداحان	اظهار مطالب موهن؛ بیان مطالب خلاف قانون الهی؛ همکاری با دشمنان؛ مزاحمت برای مردم؛ آهنگ‌های نامتناسب؛ ضعف فرهنگ مداحی؛ مداحی نابجا؛ تقلید نابجا؛ عدم توجه به نیازهای روز در مداحی؛ بدعت‌گذاری؛ ناآگاهی از وظایف خود

منبع: یافته‌های پژوهش

گام سوم. تبیین ابعاد مدل و ارائه آن در قالب متغیر، ابعاد و مقولات: پس از ترکیب

کدها و استخراج مقولات، ترکیب مقولات و استخراج ابعاد، با ترسیم شبکه مضامین، مدل نهایی ارائه شد. با توجه به نتایج حاصل از گام اول و دوم و تحلیل نهایی مضامین، مدل پژوهش به شرح زیر ارائه می‌گردد:

جدول ۴: فهرست نهایی ابعاد و مقولات

متغیر (موضوع محوری)	ردیف	ابعاد	مقولات
آسیب شناسی عزاداری	۱	شناختی معرفتی	ضعف آگاهی
			عدم درک دقیق
			بروز خرافات
اجرائی عملکردی	۲		دروغ‌پردازی و گزافه‌گویی
			برخورد تک‌بعدی و ضعیف
			برخورد احساسی
			نقش ضعیف مردم و علما
			نقش مداحان

منبع: یافته‌های پژوهش

نتیجه

این پژوهش با هدف شناسایی آسیب‌های عزاداری عاشورا و ارائه مدلی بر اساس آموخته‌های برگرفته از فرمایشات حضرت امام خمینی علیه السلام، شهید مطهری علیه السلام و مقام معظم رهبری با روش مضمون‌شناسی بود. ابتدا به تبیین تعدادی از فرمایشات حضرت امام خمینی علیه السلام، شهید مطهری علیه السلام و مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) با مراجعه به کتب و سایت‌های اینترنتی پرداخته شد. تعداد مشارکت‌کنندگان در پژوهش به منظور اظهار نظر در خصوص مدل و اجزای آن شامل ده نفر از اساتید دانشگاه و روحانیون و شخصیت‌های مذهبی بودند که با روش نمونه‌گیری نظری انتخاب شدند. این گروه در سه جلسه به صورت مجزا به پژوهشگران کمک کردند تا طی سه مرحله (مفهوم‌سازی، مصاحبه و تهیه گزارش) فرایند ارزیابی، شناخت و دسته‌بندی مفاهیم مربوط به مدل را پس از استخراج کدهای حاصل از تم‌شناسی تکمیل نمایند. هر جلسه بین ۱/۵ تا ۲ ساعت به طول انجامید. با ارزیابی منابع و کتب منتشر شده مبنی بر آسیب‌شناسی عزاداری؛ تعداد ۳۵

کد شناسایی شد. سه نفر در خصوص اعتبار منابع اظهار نظر نمودند و تعداد دو نفر از افراد متخصص در خصوص تناسب شاخص‌های مورد بررسی اظهار نظر نمودند که میزان توافق بین آنها با استفاده از ضریب کاپای کوهن برابر ۰/۷۴ تشخیص داده شد.

کدهای مستخرج از پژوهش به شور گذاشته شده و در قالب هشت مقوله با عناوین ضعف آگاهی، عدم درک دقیق، بروز خرافات، دروغ‌پردازی و گزافه‌گویی، برخورد تک‌بعدی و ضعیف، برخورد احساسی، نقش ضعیف مردم و علما و بالأخره نقش مداحان دسته‌بندی شدند. مقولات حاصله در دو بعد شناختی - معرفتی و اجرایی - عملکردی دسته‌بندی گردیده و بر این اساس مدل نهایی مبنی بر دو بعد، هشت مقوله (مضمون سازمان دهنده) و ۳۵ زیرمقوله (مضمون پایه) ارائه شد.

با توجه به نتایج حاصله پیشنهادات زیر مطرح می‌شود:

۱. آموزش مستمر مداحان، مردم و علما از طریق منابع معتبر و استفاده از امکانات موجود اعم از کتب، نشریات، صدا و سیما و... مورد توجه جدی قرار گیرد.
۲. در معرفی چهره واقعی قیام عاشورا و اهداف و فلسفه آن تلاش جدی صورت گیرد و در این زمینه به نشرکتب، برگزاری همایش‌ها و تهیه فیلم و... پرداخته شود.
۳. هرگونه تخلف در جهت خنثی‌سازی نقش کربلا یا کم‌رنگ شدن قیام حسینی مورد پی‌گیری جدی واقع شود.
۴. جلسات و برنامه‌های عزاداری نه تنها با محوریت عزاداری و گریه، بلکه با رویکرد معرفت‌افزایی مورد توجه بیشتری قرار گیرند.
۵. در عزاداری‌ها بر لزوم برگزاری نماز و برپاداشتن شعائر دینی بیش از گریه و اقامه عزا به تنهایی تأکید شود. هر چند گریه و عزاداری از ارزش و اهمیت زیادی برخوردار است، اما تمام اقدامات هیئات و دسته‌های سینه‌زنی و زنجیرزنی نباید به همین موارد منتهی شود؛ بلکه بر افزایش معارف مردم درباره عاشورا و قیام کربلا بیش از عزاداری و گریه تأکید شود.

منابع

- آقاجانی قناد، علی (۱۳۸۲ش)، بنیادها و آسیب‌های عزاداری امام حسین علیه السلام، قم، مرکز پژوهش‌های اسلامی صدا و سیما، چاپ اول.
- _____ (۱۳۸۳ش)، «فرهنگ عاشورا، آسیب‌ها و تحریف‌ها»، ماه‌نامه *بازتاب اندیشه*، شماره پیاپی ۵۹ و ۶۰، قم، مرکز پژوهش‌های اسلامی صدا و سیما، ص ۹۶-۹۸.
- اکبری، محمود (۱۳۸۴ش)، *ره‌توشه زیارت*، تهران، نشر شهاب‌الدین، چاپ دوم.
- امیرحسینی، ملیحه؛ نسرین کریمی (۱۳۹۵ش)، «نقد و بررسی مشروعیت و استحباب عزاداری امام حسین علیه السلام و آسیب‌شناسی شبهات آن»، فصل‌نامه *مطالعات فقهی و فلسفی*، ش ۲۰، قم، دانشگاه آزاد اسلامی، ص ۳۱-۵۳.
- بیانات رهبر معظم انقلاب در دیدار با مداحان و ذاکران اهل بیت علیهم السلام، ۱۳۸۴/۵/۵.
- بیانات رهبر معظم انقلاب در دیدار با مداحان در سالروز ولادت حضرت زهرا علیها السلام، ۱۳۸۰/۶/۱۸.
- بیانات رهبر معظم انقلاب در دیدار با مداحان و ذاکران اهل بیت علیهم السلام، ۱۳۸۲/۵/۲۸.
- بیانات رهبر معظم انقلاب در دیدار با جمعی از مداحان اهل بیت علیهم السلام، ۱۳۸۱/۶/۷.
- بیانات رهبر معظم انقلاب در دیدار با جمعی از مداحان و ذاکران اهل بیت علیهم السلام، ۱۳۸۶/۴/۱۴.
- پایگاه اطلاع‌رسانی هیئت عاشورای شهرستان پیشوا (۱۳۹۷)، «تحریفات عاشورا در اندیشه شهید مرتضی مطهری»، به نقل از: www.heyat-ashoora.blogfa.com. تاریخ بازدید: ۱۳۹۸/۸/۵.
- حاجی‌زاده، ابراهیم؛ محمد اصغری (۱۳۹۷ش)، *روش‌ها و تحلیل‌های آماری با نگاه به روش تحقیق در علوم زیستی و بهداشتی*، تهران، سازمان انتشارات جهاد دانشگاهی، چاپ دوم.
- حسینی، مریم (۱۳۹۴ش)، *معرفی روش گروه‌کانونی و کاربرد آن در تحقیقات*، تهران،

- انتشارات و اطلاع رسانی مرکز پژوهش و سنجش افکار، چاپ اول.
- خبرگزاری تسنیم (۱۳۹۷)، صد توصیه مقام معظم رهبری به مداحان، نقل از سایت <https://www.tasnimnews.com>، تاریخ بازدید: ۱۳۹۸/۸/۵.
- خبرگزاری ایرنا (۱۳۹۸)، بیان صریح مطهری درباره تحریف کنندگان عاشورا، نقل از <https://www.irna.ir/news/>، تاریخ بازدید: ۱۳۹۸/۸/۵.
- خمینی، سید روح الله (۱۳۸۵ ش)، *صحیفه امام*، تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.
- روزنامه رسالت شماره ۶۳۴۵، تاریخ ۳۰ دی ۱۳۸۶، آسیب شناسی هیئات مذهبی و مراسم های عزاداری در محرم و نظارت جامعه علمی بر مداحی ها و مرثیه سرایی ها، به نقل از: <https://www.magiran.com/article/>، تاریخ بازدید: ۱۳۹۸/۸/۵.
- صالحی، پیمان؛ مهدی اکبرنژاد (۱۳۹۵)، «آداب و اهداف سوگواری معصومین علیهم السلام بر سیدالشهدا علیه السلام»، پژوهشنامه معارف حسینی، ش ۳، ص ۶-۳۷.
- گال، مردیت و بورگ؛ جویس والتر و گال (۱۳۸۳ ش)، *روش های تحقیق کمی و کیفی در علوم تربیتی و روان شناسی*، ترجمه: احمد رضا نصر و حمیدرضا عریضی، تهران، انتشارات دانشگاه شهید بهشتی، چاپ اول.
- محمدی ری شهری، محمد (۱۳۸۸ ش)، *دانش نامه امام حسین علیه السلام*، قم، مؤسسه علمی فرهنگی دارالحدیث، چاپ اول.
- محمودی، سید محسن (۱۳۸۶ ش)، *مسائل جدید از دیدگاه علما و مراجع تقلید*، ورامین، انتشارات علمی و فرهنگی صاحب الزمان علیه السلام، چاپ دوم.
- مطهری، مرتضی (۱۳۶۸ ش)، *مجموعه آثار*، تهران، نشر صدرا.
- _____ (۱۳۷۹ ش)، *حماسه حسینی (ج ۱)*، تهران، انتشارات صدرا.
- معتمدنژاد، کاظم (۱۳۸۲ ش)، *روزنامه نگاری با فصلی جدید در بازنگری روزنامه نگاران معاصر*، تهران، نشر سپهر، چاپ پنجم.
- Brawn, V. & Clarke, V. (2006). "Using thematic analysis in psychology", *Qualitative Research in Psychology*, Vol. 3, No. 2, P. 77-101.
- Cohen, L. & Manion, L. (1986). *Research Methods in Education*. London,

Routledge.

- King, N., & Horrocks, C. (2010). *Interviews in qualitative research*. London: Sage.
- Kitzinger, J., Barbour, R.S. (1999). *Introduction: the challenge and promise of focus groups*. In: Barbour, R.S., Kitzinger, J. (Eds.), *Developing Focus Group Research*. London: Sage Publications,
- Morgan, D.L. and Kreuger, R.A. (1993). *When to use focus groups and why*. in Morgan D.L. (Ed.) *Successful Focus Groups*. London: Sage.
- Thomas David. (2003). *A general inductive approach for qualitative data analysis*. New Zealand: university of Auckland.

سال پنجم، شماره ۱۷، بهار ۱۳۹۹

۱۴۶